

Heligt hantverk

För 400 år sedan brändes samiska trummor på bål. Även ägarna riskerade dödsstraff. Också idag har slöjdaren **Sven-Åke Risfjell uppmanats att hålla sig borta från trumman. Varför lyssnar han inte?**

Text Anna Liljemalm

Foto Erik Abel

DET KRÄVER SIN sax. Sven-Åke Risfjell lägger sista handen vid en trumma och han ska bara skära till skinnet som fortfarande spretar åt alla håll runt den ovala träramen. Efter att ha ritat ett blyertsstreck som mall är det bara att köra i gång.

I samma sekund som saxen skär genom skinnet vaknar trumman till liv. En vacker och lågmäld klang tystnar nästan lika fort som den börjat. Med nästa skär är den flyktiga klangen genast tillbaka igen.

– Ovanligt tjockt skinn det här, muttrar Sven-Åke Risfjell för sig själv.

Sakta tuggar sig saxen fram längs med blyertsmotorvägen. Det bortklippta skinnet bildar snart en långsmal orm som ringlar sig ner i hans knä och vidare mot golvet.

Genom åren har slöjdaren Sven-Åke Risfjell i Vilhelmina tillverkat ett hundratal trummor. Inne i verkstaden kryssar han vant mellan

staplar av halvfärdiga stommar, renskinn tunna som pergament och råmaterial i form av gigantiska björkvrilar.

Det svåraste är just att hitta en lämplig vril. Knölformade utväxter på trädstammar är sällsynta och Sven-Åke Risfjell är kräsen. De små är inte aktuella. För att göra en trumma krävs en jättevril. Av samma anledning går det bara att åka på vriljakt vintertid. De är så tunga att de omöjligt kan bäras i ryggsäck. Det är skoter som gäller.

– Sedan ska virket sågas, delas och bearbetas. Det ska blötas upp, böjas, torkas, putsas och sättas ihop. Så är det skinnet. Det ska avhåras, blötläggas och spännas ovanpå trumman utan att gå sönder. Sist ska alla symboler målas. En trumma är ungefär en månads arbete, säger Sven-Åke Risfjell.

Lätt är det inte och när han har kört fast i sitt slöjdande genom åren

har det inte funnits någon att fråga. Det kryllar inte av folk som tillverkar trummor. Tvärtom faktiskt. Trumtillverkning är kontroversiell. Somliga skulle helst se att också Sven-Åke Risfjell lät bli.

ALLT BÖRJADE för många hundra år sedan. I den gamla samiska religionen var nåjden, samernas schaman, en central gestalt i samhället. Han var gruppens sociala och andliga ledare och det var hit man gick med livets svåra frågor. Han botade sjuka, spådde och förrättade offer. Han var utsedd av gudarna och en av hans viktigaste uppgifter var att hålla kontakt med just gudavärlden. Till sin hjälp hade han trumman. Den tillverkades av ett tunt träspån som böjdes till en rund form, eller av en urholkad vril. Ovanpå spändes ett renskinn som målades med viktiga symboler.

Olika nåjder använde trumman på olika sätt och i vissa samiska

För att få till trumhammarens form använder Sven-Åke Risfjell rasp och sandpapper. Just det här hornet kommer från en slaktren. »Slakthorn är lite bruna och luktar aromatiskt när man jobbar med dem. Är de vita luktar de bränt. Ett horn som legat ute i naturen blir snabbt grönt av alger, det doftar inte så gott«, säger han.

områden har alla familjer haft varsin. Trummorna kunde användas som ett slags kompass. Genom att lägga en visare av horn eller en mässingsring på trumskinnets och slå med en hammare så att de gled runt, gick det att få svar på frågor genom att följa föremålets väg över trumskinnets. Exempelvis hur utfallet skulle bli vid sjukdom och om det var lämpligt att flytta den kommande tiden.

När svenska staten på 1600-talet bestämde att samerna skulle kristnas sågs trumman som det största hotet mot omvändelse. Genom att beslagta lärans viktigaste objekt hoppades man på att utplåna den samiska religionen. Kyrkan stämpade trummorna som uttryck för hedendom och avgudadyrkan. Man hävdade att de var djävulens sätt att kommunicera med samerna, och de totalförbjöds. Under flera hundra år samlades de in och brändes på bål. Den som vägrade att överge sin trumma riskerade dödsstraff.

I VILHELMINA flödar ljuset in genom fönstren och det är tur det för elen är avstängd. Energibolaget skulle visst utföra något slags underhållsarbete just i dag och Sven-Åke Risfjell tar det hela med ro. Det hade kanske inte skadat med en extra arbetslampa, men maskinerna är han inte beroende av. Han arbetar ändå mest för hand.

– Tummen blir vacker och krokig. Jag brukar säga att jag har sömmersketumme, men det är det värt. Maskinerna klarar grovjobbet, sedan duger de inte, säger han.

En turkosblå isborr står lutad mot en vägg i verkstadsbyggnaden. En hög med sandpapper ligger på en arbetsbänk och på en låda står det »älghorn 7 kg«. På fjälltopparna på andra sidan sjön har den första snön lagt sig.

Intresset för slöjd väcktes redan

»Tidigt intresserade han sig för de samiska trummorna och lika tidigt uppmanades han att låta bli. För många samer har trumman blivit en viktig politisk symbol.«

under skolåren. Som elvaåring satte Sven-Åke Risfjell i gång att bygga en racerbåt. Den var två och en halv meter lång och drygt en meter bred.

– Jag hade flera kamrater som var med från början, men de hoppade av en efter en. Träslöjds läraren han skakade på huvudet. Jag släpade den där fram och tillbaka i två terminer innan den var klar. De långa plankorna var man tvungen att värma med varmt vatten och trasor för att kunna böja. Det var bra träning. Någon kraftig motor fick jag inte, jag fick nöja mig med en trehästars. Den planade knappt, men den gick! säger han.

Han utbildade sig till väktare, men gick så småningom som lärling hos slöjdaren Bengt Tomasson i näraliggande Dikanäs. Sedan dess har Sven-Åke Risfjell bland annat varit ordförande för Sameslöjdstiftelsen och suttit som ledamot i Nämnden för hemslöjdsfrågor. Han var också med och tog fram den samiska flaggan.

Tidigt intresserade han sig för de samiska trummorna och lika tidigt uppmanades han att låta bli. För många samer har trumman blivit en viktig politisk symbol som visar på statens förtryck av ursprungsbefolkningen. En del, särskilt bland de äldre, vill inte att man ska vidröra den delen av historien.

– Enligt den gamla tron är trumman så helig att man ska låta den vara ifred, men jag har inte tänkt så.

Stora vrilar lämpar sig utmärkt som trummännen.
Att arbeta ner träet till trummans runda form
tar tid, men Sven-Åke Risfjell har många års
erfarenhet. Hans allra första samiska trumma
tillverkades av en vril och ställdes ut
på Samiska veckan i Umeå 1980.

Att spänna trumskinn
är svårt. Med åren har
Sven-Åke Risfjell lärt
sig att skinn
helst ska komma från en gammal
ren. Då är det lite
kraftigare och håller
bättre.

Sven-Åke Risfjell växte upp
i en sydsamisk familj, men
fick inte lära sig språket.
Hans farmor och farfar för-
de inte sydsamiskan vida-
re eftersom den ansågs ful
och daterad. Det är först på
senare tid, när skolbarnen
fått lära sig språket i skolan,
som det har kommit tillbaka
till området. Det är han
tacksam för.

Jag ser det som en hälsning från förr till nu. Det här är något som togs ifrån oss. Nu har vi chans att göra något åt det, säger han.

Även om han ägnat största delen av sin tid åt att slöjda kosor och annat, har trummorna legat honom extra varmt om hjärtat. Senare fick han också ett stipendium från Konstnärsnämnden för att göra en fördjupningsstudie om dem. I dag finns hans trummor på museum runt om i Sverige och flera andra länder. Han tillverkar även trumhammare och visare. En grundregel håller han dock högre än någon annan.

– Jag har aldrig spelat på en trumma och jag kommer aldrig göra det. Trummorna är vår kulturs heligaste kulturyttring, säger Sven-Åke Risfjell.

NÄSTAN ALLA trummor försvann under åren då de systematiskt brändes på bål, men bara nästan. En och annan delades ut till grevar och baroner i Sverige och Europa. Somliga valde också att gömma trummor i grottor och bergsskrevor i stället för att lämna in dem till myndigheterna. Fortfarande händer det att vandrare hittar gömda exemplar. Senast på 1980-talet fann grottforskare en trumma i Jokkmokksfjällen. Trumskinnet hade förmultnat, men baksidan var välbevarad. Sammanlagt har man i dag lyckats lokalisera och bevara ett åttiotal samiska trummor. De flesta har genom åren förvarats på museer i Stockholm.

En som bestämde sig för att göra något åt det är Anna Westman Kuhmunen. Hon är intendent på Äjtte, svenskt fjäll- och samemuseum i Jokkmokk. I början av 2000-talet var hon med och producerade en permanent utställning om de samiska trummorna.

– När utställningen öppnades var det ett stort ögonblick. Det var första gången som trummorna var till-

baka i samiska områden där de en gång i tiden beslagtogs. Vissa var stolta och glada att få ta del av kulturarvet. Andra har tyckt att det varit obehagligt och undvikit rummet där de står utställda. Det går inte att säga att det finns ett samlat samiskt förhållningssätt till trummorna. Trummans historia gör den till ett komplicerat föremål, säger Anna Westman Kuhmunen.

Sammanlagt åtta trummor av olika typ ryms i utställningen, de flesta från 1600- och 1700-talen. Flera av dem har man till och med lyckats spåra till den plats där de beslagtogs.

Varje trumma var individuellt utformad och de som gjorts längs med Atlantkusten pryddes ofta av fisksymboler. Trummor i renskötande miljöer har i stället haft symboler med renar, hagar, betesmarker och rovdjur.

– Kyrkan kallade trummorna för djävulens bibel eller trolltrummor. Ur museets perspektiv är det viktigt att slipa bort de här koloniala benämningarna. Vi vill i alla fall försöka, säger Anna Westman Kuhmunen.

EN ANNAN som ägnat mycket tid åt de samiska trummorna är slöjdaren och trummakaren Ola Stinnerbom. Om Sven-Åke Risfjell i vissa kretsar kan anses kontroversiell är det inget mot Ola Stinnerbom. Han tillverkar och utvecklar trummorna som musikinstrument. Det är han ensam om att göra. Han ser sina ny tillverkade trummor som ett uttryck för en stark inre längtan att återinföra och förnya den försvunna samiska trumtraditionen.

– Det är något mycket speciellt med den heliga trummans mångtusenåriga trumtradition som plötsligt tystnade och försvann i slutet på 1600-talet. Från samiskt håll finns ett motstånd mot mitt arbete med

att förnya och utveckla trumman, men det är först när jag bygger och återskapar de äldre skåltrummorna som kroppen minns. Trummans djupa klang vittnar om en nästan magisk värld från en svunnen tid, säger Ola Stinnerbom.

De senaste åren har han på olika sätt jobbat hårt för att återföra trumtraditionen. Alldeles enkelt är det inte.

– Men det är något visst med att återförena trumman, dansen och jojken och få bygga trummor med samiska ungdomar. Plötsligt kan vi återta ett försvunnet kulturarv, säger Ola Stinnerbom.

TILLBAKA HOS Sven-Åke Risfjell i Vilhelmina raspar det högljutt när han slipar ner ett renhorn. Raspen jobbar sig igenom hornet millimeter för millimeter. Det ska bli en trumhammare så småningom, men det återstår många timmar till dess.

Han har lagt tusentals timmar på att lära sig trummornas historia. Han har noga studerat symboler och lärt sig teckna dem. Han beskriver varje trumma som en bildberättelse och kan direkt avgöra om en trumma har nordsamiskt eller sydsamiskt ursprung.

Intresset för trummor och samisk slöjd överlag är stort. På gott och ont. Han driver en slöjdbutik tillsammans med sin fru Doris Risfjäll och antalet besökare ökar för varje år som går. Samtidigt känner han sig sorgsen över att sameslöjd blivit något som vem som helst tycker sig kunna syssla med.

– Människor utan samiskt påbrå kallar sig schamaner. Andra är new age-inspirerade. Det sista jag hörde var att det ska startas studiecirklar för dem vill lära sig göra trummor. Det är så mycket som har tagits ifrån oss samer. Trummorna är det sista heliga vi har. Jag hoppas innerligt att vi får ha dem ifred. ★